

Arild Alander

75 år sia freden «brøt løs»

Fra jubeldagene våren og forsommeren 1945

I år er det 75 år sia fredsvåren 1945. Det var planlagt flere arrangementer rundt om, men på grunn av koronasituasjonen vart det få og små markeringer. På radio og fjernsyn var det en del fokus på fredsjubileet. Musea i Nord-Østerdalen la ut noen mindre artikler på nettområdet vårt, både om forskjellige hendelser krigsvåren for 80 år sia, og ikke minst en om fredsvåren for 75 år sia. Vi syns dette jubileet er så viktig at vi også i årboka vil ta med noen ord om det, og vise noen bilder fra disse jubeldagene for 75 år sia.

Endelig fred!

8. mai 1945 var det endelig klart: Krigen er over! Det er fred! Endelig var over fem års ufrihet og tvang slutt. Nyheten spredte seg utover kvelden før, og 8. mai var det klart at også de tyske styrkene i Norge hadde kapitulert. Det vart noen utrolige moidager med jubel og glede!

Kapulasjon i Norge?

Utover april 1945 begynte det å bli klart for alle at krigen gikk mot slutten. Deler av den tyske vestfronten kapitulerte 4. mai, og 7. mai ga storadmiral Dönitz ordre om betingelsesløs tysk kapulasjon. Det var da godt over 300.000 tyske soldater i Norge. Spørsmålet mange stilte seg, var om denne store hæren ville bli brukt til å fortsette kri-

Sjølve «ikonbildet» fra mai 1945: Milorg-fenrik Terje Rollem, iført bl.a. nikkers og selbustrømper, overtar Akershus festning fra Wehrmacht-major Josef Nichterlein 11. mai 1945. Foto: Johannes Stage, Oslo Museum / DigitaltMuseum.

gen her, fra «Festung Norwegen». Blant anna Terboven gikk inn for det. Ville det altså måtte bli en alliert invasjon med omfattende krigshandlinger på norsk jord? Dette ville jo måtte bety store ødeleggelser og mange lidelser.

Heldigvis vart det tysk kapulasjon også her – 8. mai kom befalinga om overgivelse fra øverstkommanderende for de tyske styrkene i Norge, general Böhme på Lillehammer. Akkurat dette at det, tross de store tyske styrkene i Norge, vart kapitula-

sjon og ei fredelig avslutning av krigen, uten kamper og ødeleggelser, var noe Milorgsjef Jens Christian Hauge omtalte som et mirakel.

Maidager i finvær og gledesrus

Mandag 7. mai var en fin vårdag med sol og flott maivær. På ettermiddagen spredde budskapet seg om tysk kapitulasjon etter at det var fortalt i radiosendinga fra Sverige kl. 1500. Mange hadde jo skjulte radioer og hørte dette. Den norske radiosendinga fra London kl. 1830 bekrefta budskapet, men Hartvig Kiran måtte legge til den usikkerheta som fantes: «En tror at overgivelsen også gjelder de tyske styrker i Norge».

sunget og ungene, som ifølge Østerdølen «møtte opp med flagg i hendene og flagg på brystet», vart sendt heimatt og fikk fri resten av dagen og dagen etterpå. Klokkene 1500 kimte kirkeklokkene i alle landets kirker.

Folk henta radioene sine, som de hadde måttet levere fra seg i august 1941. I Tyll-dalen foregikk dette allerede på ettermiddagen 7. mai, da de fikk meldinga om kapitulasjonen, og på Tynset vart radioene utlevert 8. mai. Samme dagen fikk også alvdølene tilbake radioene sine. Og så fikk folk utover dagen høre taler fra Kongen og statsministeren, samt forsvarssjefen, kronprins Olavs, tale til Heimestyrene.

Da Milorgkarene i Celle Venus i Grøtådalen øst for Femunden 7. mai fikk høre at Tyskland hadde kapitulert, pakka de med seg alt de kunne få med og begynte å bevege seg vestover. Da de kom til gardsen Jonasvollen ved Femunden på ettermiddagen, fikk de sjå flagget bli heist. Foto: Musea i Nord-Østerdalen, nr. 36875.

Det var tirsdag 8. mai 1945 som vart den virkelige frigjøringsdagen her i landet. Da gikk alle flagg til topps – og gjorde det i flere dager. Dette fortelles det om også i vårt distrikt. Butikker og kontorer holdt stengt. På skolene vart fedrelandssangene

Mange er skildringene av gledesrusen og lykkefølelsen og alle de bevegde menneskene disse dagene – det var slutt på munnkurven og folk kunne si og skrive det de ville – det var frihet! Folk fant fram att de norske flaggene, som de ikke hadde fått

bruke på fem år. Og det fortelles om folk som rev ned blendingsgardinene og brente dem og dansa rundt bålet. Østerdølen forteller 9. mai at folk var på beina hele dagen og ønsket hverandre lykke til med den store dagen som endelig var kommet, og folk fryda seg sammen over at krigen endelig var slutt. Et utslag av gleden over freden var det nok også da unger som vart født i disse dagene fikk navn etter den: f.eks. Fredhild i Tylldalen og Fred Arnulf i Folldalen (og kanskje flere?).

og arrangementet vart «en høytidelighet som aldri vil glemmes». Det var knapt et øye som vart tørt, forteller avisa, da mannskoret sang flere fedrelandssanger og hornmusikken spilte. Det var også taler. Etter høytideligheten stilte folk opp og gikk i tog med musikken i spissen til Renheim. Toget var ifølge avisa større enn på 17. maida-gene. Også i Hodalen forteller Østerdølen at folket samla seg i grendehuset allerede på mandagskvelden 7. mai, til feiring med sang og taler.

Russiske krigsfanger fra fangeleira på Løsset underholdt ved grendehuset Sjøvang på Sjølisand fredsvåren 1945, bl.a. med linedans. Foto: Thoralf Thorsteinsen, Musea i Nord-Østerdalen, nr. 47748.

Rendølene var tidlig ute med større festligheter. Østerdølen forteller at i Øvre Rendalen gikk de mann av huse 7. mai: «Allerede ved 20-tiden mandag kveld møtte store menneskemasser fram på Berger skole». Folk ville være med på gledesfesten

Folkefester og feiring

Det vart feiring og opptog i alle bygder i disse gledens maida-gene. Og festrusen varte i flere dager. Folkefester var det mange steder, delvis helt spontant og etter hvert mer planlagte arrangementer. Blant anna på

Kristi Himmelfartsdag, torsdag 10. mai, var det mange fredsfestligheter. Korps og kor stilte opp på arrangementene rundt omkring i bygdene. Og disse fikk travle dager videre framover denne våren – f.eks. hadde Ytre Rendal Hornmusikklag et tosfra antall spilleoppdrag fra freden og fram til St. Hans. Og allerede frigjøringsdagen kunne det bli mye spilling: Folldal Janitsjarkorps spilte helt fra klokka seks på morgenen og til langt på kveld, fortelles det.

Avisa Østerdølen forteller 9. mai om spontan feiring i flaggsmykkede bygder over hele regionen: «Fra bygdene i Nord-Østerdal meldes at gårsdagen stod helt i frihetsgledens tegn. Store og små var på farten fra tidlig morgen til langt ut i de seine nattetimer». Slik beskrives også denne dagen i beretninger fra folk som opplevde dette.

Østerdølen forteller om arrangementet på Tynset på helgetorsdagen, 10. mai, der så mye som 8-900 mennesker møtte opp i sentrum på ettermiddagen. Mannskoret Ljom sang og Tynset Janitsjarkorps spilte. Og deretter stilte folkemassen opp i «det største folketog som noen gang har gått

gjennom stasjonsbyen». Etter en runde var det samling ved torget att. Der var det taler av både ordfører Bersvenn Oldertrøen, lensmann O. Bye og sakfører Rynning, og disse og lederen for heimestyrene, Per Hagen, vart «båret på gullstol gjennom folkemassen, tiljublet i vill begeistring». Til slutt sang hele folkemassen fedrelandssangen, fedrelandssalma og kongesangen. «Det var en feststund som aldri vil bli glemt», avslutter avisa.

Østerdølen forteller også at mange kviknedøler og innsetinger var møtt opp på Ulsberg stasjon, med musikk, for å ønske velkommen heimatt sambygdinger som hadde sittet i fangenskap i Trøndelag. En av dem fortalte at «en slik spontan glede som den dagen fangene ble sluppet fri og begeistring over å være ute i et fritt Norge igjen, hadde han aldri opplevd eller sett maken til», og han fortalte at hele reisen hadde vært «en eneste jubel og glede». Toget hadde blitt møtt av mye folk og sang og musikk på alle stasjoner, og vart etter hvert veldig forsinka.

MINØ.25582

*Fra fredsdagene mai 1945 i Tynset. Mye folk ute.
Foto: Bergsvein Telneset,
Musea i Nord-Østerdalen, nr. 25582+25583.*

MINØ.25583

17. mai 1945 i Os. Toget er på vei fra skolen og opp mot kirka. Fremst i toget gikk medlemmer av Heimstyrkene. Foto Musea i Nord-Østerdalen, nr. 31279.

Fra 17. mai-feiringa i 1945 ved Tufsingdalen skole. Foto Musea i Nord-Østerdalen, nr. 36932.

Fredstoget.
Flaggsmykket tog på Tynset stasjon den 17. mai 1945.
Utdratt av Rolf Skjøtskjift

Fredstoget på Tynset stasjon 17. mai 1945. Foto fra Gamle Tynsetbilder 3.

17. mai var det også storstilt feiring i alle grender. Det måtte jo bli en helt spesiell nasjonaldag dette året etter de fem åra, noe det også fins en del beretninger om, skjønt lite lokalt. Heimestyrkene var satt opp til vakthold ved alle forsamlingslokaler, og de deltok også i 17. mai-togene. Men om feiringa av nasjonaldagen har Østerdølen pussig nok lite og ingenting å fortelle.

Avisa forteller seinere om da Jon Trøan 31. mai kom tilbake fra fangeoppholdet i Tyskland. Han hadde bygd opp Milorg i Nord-Østerdalen og leda dette fram til han vart arrestert. Trøan vart mottatt av både milorgfolk i geledd og en del andre, og med janitsjarmusikk, sang og taler.

Som ei av få bygder, forteller Østerdølen, var det tilstelning i Øvre Rendalen også 7. juni. Det starta med gudstjeneste i kirka og fortsatte med folketog fra Berger skole

til Renheim, der det var folkefest med taler og underholdning.

Men utover mai måtte også hverdagen ta over mer og mer. Samfunnet skulle komme i normalt gjenge att, og i jordbruket var det tid for våronn.

Rolig overtagelse av styre og stell

Heimefrontens ledelse, med hovedkvarter i Oslo, hadde oppgava å få i gang att en lovlig norsk administrasjon, og ikke minst å holde ro og orden. De kunngjorde at «kriksforbrytere, angivere og aktive medlemmer av NS vil bli fengslet», og poengterte at folk måtte opptre med verdighet, ro og disiplin. De tyske soldatene holdt seg også i ro i sine forlegninger. Dermed gikk det stort sett rolig for seg med overtagelsen av styringa i samfunnet. Snart var ordførerne som var avsatt under krigen gjeninnsett, og lokalt styre og stell også i gang att.

Fra kaptein Trøans hjemkomst fra tysk krigsfangenskap. Foto Musea i Nord-Østerdalen.

Distriktsstaben for Heimestyrkene i Nord-Østerdalen vart reorganisert, sia flere var rømt eller arrestert, og jegerne begynte å møte opp rundt omkring i bygdene. Bygdefolk vart overrasket over hvor mange de var. Også Lingesoldater fra cellene i fjellområda kom til bygds og stod til tjeneste under Distriktet i Milorg.

11. mai starta arrestasjonene av NS-medlemmer og andre i hele Nord-Østerdalen – ifølge Østerdølen var det utstedt fengslingskjennelse for 45 personer i Øvre Rendalen og 225 i resten av Nord-Østerdalen, og antyder at flere ville komme. Disse arrestasjonene gikk for seg uten dramatik og episoder. Men i Rendalen vart det jakt på fire Stapo-karer (Statspolitiet), og de to siste vart ikke tatt før 18. mai. I Folldal vart to tyske dessertører arrestert etter å ha rømt fra et transportskip i Åndalsnes.

De tyske styrkene i Nord-Østerdalen forholdt seg altså rolig i sine forlegninger

MINØ.31470

etter kapitulasjonen. Det var litt kontakt med lokalbefolkninga, og noe byttehandel. De tyske soldatene her i regionen vart så i dagene 13.-17. mai forflytta via Folldal til samleir i Oppdal.

En tysk soldat vart spurt om han lengta heim att til Tyskland, og svarte med tårer i øynene at han ikke visste om det fans att

Nordøsterdøler i den store defileringa med Milorgsoldater for kong Haakon i Oslo 9. juni 1945. Tynsetingen Per Sandtrøen hadde æren av å bære navneskiltet for D 26 (Milorg Nord-Østerdalen). Foto: Musea i Nord-Østerdalen, nr. 25607+35448.

verken heim eller familie. Og i Folldal var en tysk soldat innom en heim like etter frigjøringa og fikk noe mat og sjokolade. Han pekte på barna i huset og fikk fortalt at han også hadde barn, men tilføyde «nicht mehr» mens tårene rant.

Defilering for kongen

Kronprins Olav kom tilbake til Norge på ettermiddagen 13. mai. Kong Haakon, og kronprinsesse Märtha og barna, kom først 7. juni. Dagen var nok valgt ut på historisk bakgrunn. Det var på denne datoen i 1905 at Haakon hadde kommet hit til lands som Norges nye konge. Og tilfeldigvis vart det samme dato i 1940 at han, kronprins Olav og regjeringa gikk om bord i den britiske krysseren Devonshire i Tromsø og forlot Norge da kampen mot okkupasjons hæren måtte oppgis.

To dager etter kongens hjemkomst, 9. juni 1945, var det stormønstring av motstandsbevegelsen i Oslo. Avdelinger fra hele landet, til sammen visstnok omkring 12.000 mann, defilerte da for kong Haakon. Ei tropp fra hver avdeling av område D 26 Nord-Østerdalen deltok også i dette.

Heimestyrkene vart dimittert 15. juli 1945. Da overtok avdelinger bestående av frivillige mannskaper vakthold ved samfunnsinfrastruktur som veikryss, bruer og kraftstasjoner, samt ved fangeleirer. Det var fortsatt slike i Tynset, Tolga og Øvre Rendalen, fram til i september.

Ikke alle kunne feire

Gjennom de fem åra hadde mange ofra livet i kampen for Norges frihet, og fikk ikke være med på feiringa våren 1945. Også for de mange pårørende av disse vart det sjølsagt vemodig og trist, attåt gleden.

*Heimestyrkene (Milorg) i Folldal takkes av sommeren 1945. Foran i dress står Torvid Grønli (t.v.) og Oddmund Husum, som begge hadde vært ledere av Milorg i bygda.
Foto fra Grimsbu: Krig og okkupasjon i Folldal.*

Fra avslutningsmarkeringa for Milorg i Alvdal, på Storsteigen 14.7.1945. Alle personene er navnsatt i boka «Den lange vegen mellom to vårer» av Harald Reinertsen. Musea i Nord-Østerdalen, nr. 39737.

En del personer hadde endt på feil side under krigen. Aktive NS-medlemmer vart arrestert og fikk sine dommer. De jentene som hadde hatt litt for nære forbindelser med okkupasjonsfolket, fikk tilnavnet tyskertøs, og flere steder vart disse fanga inn og skamklipt. Når en i sin hevnlyst etter 5 års undertrykking gikk til slike handlinger, kan en jo for så vidt forstå det, men det er sjølsagt ei absolutt uakseptabel handling.

Jødene hadde ekstra lite å feire. Av Norges over 2000 jøder før krigen, vart 772 deportert i 1942, og av disse var det kun 34 som overlevde nazistenes dødsleirer.

Mange sider ved rettsoppgjøret etter krigen har også vært omdiskutert, blant anna i forhold til de mange som hadde tjent godt på å samarbeide med, og arbeide for, okkupasjonsmakta, fra privatpersoner til store virksomheter.

Nevnes kunne også manglende anerkjennelse til krigsseilerne og de skadelidte i Nord-Norge. Likeså motstandsbevegelser knytta til radikale grupper både i nord og sør.

La disse tingene bare være nevnt her. De hører med til historia om krigen, og om fredsvåren 1945.

Kilder:

Avisa Østerdølen, samt de mange lokale bøkene og heftene om krigen (sjå vår regionale krigshistoriske bibliografi på museets nettområde).